

3.3. Narození, zemřelí, sňatky, rozvody

Základní bilanční položkou při sledování demografického pohybu je **celkový přírůstek** obyvatelstva. Jak již bylo zmíněno v úvodu této kapitoly, jedná se o součet přirozeného a migračního přírůstku. Přirozený přírůstek je rozdíl mezi počtem živě narozených dětí ve sledovaném období a na daném území a celkovým počtem zemřelých osob ve stejném období na stejném území. Přírůstek stěhováním (migrace) je rozdíl mezi počtem přistěhovalých a vystěhovalých v daném územním celku.

Tab. 3.3.1 Charakteristiky pohybu obyvatelstva

	2000	2001	2002	2003	2004	Rozdíl 2004 - 2000
Celkový přírůstek	-871	-1 563	-892	-874	-267	604
muži	-390	-881	-393	-412	40	430
ženy	-481	-682	-499	-462	-307	174
Přirozený přírůstek	-830	-851	-767	-921	-557	273
muži	-394	-320	-287	-367	-143	251
ženy	-436	-531	-480	-554	-414	22
Přírůstek stěhováním	-41	-712	-125	47	290	331
muži	4	-561	-106	-45	183	179
ženy	-45	-151	-19	92	107	152
Na 1 000 obyvatel						
celkový přírůstek	-1,6	-2,8	-1,6	-1,6	-0,5	1,1
přirozený přírůstek	-1,5	-1,5	-1,4	-1,7	-1,0	0,5
přírůstek stěhováním	-0,1	-1,3	-0,2	0,1	0,5	0,6

Meziroční **přirozený přírůstek** byl v celém sledovaném období let 2000 – 2004 záporný, jednalo se tedy o ztrátu obyvatelstva přirozenou měnou, a to u obou pohlaví. V absolutních hodnotách byla ztráta u žen každoročně vyšší než u mužů, v roce 2004 téměř trojnásobná. U **přírůstku stěhováním** se situace vyvíjela různě. V letech 2000 u mužů, 2003 u žen a 2004 u obou pohlaví bylo migrační saldo kladné, v ostatních letech bylo migrační saldo negativní. Celkový přírůstek byl ve všech sledovaných letech u obou pohlaví záporný (jednalo se tedy o úbytek) s výjimkou roku 2004, kdy do kraje přibýlo 40 mužů. V relativním vyjádření byl největší celkový úbytek zaznamenán v roce 2001, a sice 2,8 osob na 1000 obyvatel. V porovnání s Českou republikou se pohyb obyvatelstva nevyvíjel příliš příznivě. Zatímco v roce 2004 se v kraji jednalo o celkový úbytek -0,5 ‰, v České republice o celkový přírůstek 0,9 ‰. Přirozený úbytek byl téměř shodný (-1,0 ‰ v kraji, -0,9 ‰ v ČR), přírůstek stěhováním v kraji byl přibližně třetinový oproti republikovému (0,5 ‰ v kraji, 1,8 ‰ v ČR). Při porovnávání okresů v roce 2004 byl ve všech okresech s výjimkou okresu Hradec Králové zjištěn celkový úbytek, přírůstek v královéhradeckém okrese činil 0,1 ‰. Přirozený přírůstek byl záporný ve všech okresech mimo okresu Rychnov nad Kněžnou, kde byl nulový, přírůstek stěhováním byl negativní v okrese Náchod (-1,1 ‰) a Rychnov nad Kněžnou (-0,3 ‰), v ostatních okresech byl kladný.

První kladnou položkou přirozené měny je počet **živě narozených** dětí. Počet živě narozených dětí připadajících na 1000 obyvatel středního stavu se nazývá porodnost. Oba tyto ukazatele jsou příliš hrubé, je proto přesnější vycházet z počtu žen ve fertilním věku, tj. věku mezi 15 a 49 lety. V roce 2004 se v kraji živě narodilo 5 190 dětí, což je o 97 více než v roce 2003, ale o 1 882 méně než v roce 1991, kdy počet živě narozených dětí na území dnešního kraje překročil hranici 7 tisíc. V následujících letech klesal až na historicky nejnižší počet v roce 2002, aby v roce 2003 poprvé opět překročil pětitisícovou hranici. Vzestup byl však očekáván, neboť do věku nejvyšší plodnosti (25 – 29 let) se dostaly ženy ze silných populačních ročníků sedmdesátých let (1973 – 1977). Vzhledem k počtu žen v reprodukčním věku by však počet narozených dětí měl být ještě významně větší. Právě posun plodnosti žen do vyššího věku charakterizuje změny v reprodukčním chování po roce 1990. V devadesátých letech byl nejpłodnější období věk 20 – 24 let, od roku 1999 se toto období přesouvá do věkové kategorie 25 – 29 let. Rozdíl je patrný i v další věkové kategorii. Jestliže v roce 1991 se narodilo ženám ve věku 30 – 34 let 622 dětí, v roce 2004 to bylo již 1 353 dětí. Souvisí to s již zmiňovaným plánovaným odkladem zakládání rodin a mateřství, vyplývajícím z tendence žen nejprve si naplnit osobní zájmy jako je vzdělání, koníčky, kariéra. S tím úzce souvisí i průměrný věk matky při narození dítěte, který se zvyšoval od 24,5 roků v roce 1991 po 28,4 roků v roce

2004. Průměrný věk matky při narození prvního dítěte v roce 2004 byl 26,4 roků, což je sice stále o jeden až dva roky méně než je v západní Evropě, ale hrozí nebezpečí, že se ženy pro další dítě už nerozhodnou. Průměrný věk matky při narození druhého dítěte byl 29,3 a třetího 31,9 roků. V posledním sledovaném roce bylo na území kraje zaznamenáno 105 porodů dvojčat, téměř dvojnásobek počtu z devadesátých let. Tento nárůst lze přičíst také většímu zastoupení umělých oplodnění, tzv. „dětí ze zkumavky“. S výjimkou roků 2002 a 2003 se v každém z pěti sledovaných let narodila jedna trojčata. Stále se nejvíce dětí rodí ženám vdaným, (následují svobodné, rozvedené a v zanedbatelné míře ovdovělé), ale fenoménem posledních let je zvyšující se podíl dětí narozených mimo manželství. Nejcitelnější nárůst je v počtu živě narozených dětí svobodným matkám. V roce 1991 svobodné matky porodily 406 dětí, v roce 2000 to bylo 712 dětí a v roce 2004 ještě o 461 živě narozených dětí více. Jestliže v roce 2000 bylo přibližně každé páté dítě narozené mimo manželství, v roce 2004 to bylo zhruba každé třetí. Jedná se o trend posledních let, nemalou měrou ovlivněný ze zákona výhodnějšími sociálními dávkami pro svobodné matky. Tento vývoj dělá starosti demografům, sociologům i politikům. Děti v takových případech vyrůstají buď jen s jedním z rodičů, nebo je vychovává pár, který ale odmítá manželství formálně uzavřít. Řada narozených dětí končí i v kojeneckých ústavech.

Úhrnná plodnost představuje počet dětí, které by se živě narodily každé ženě během celého jejího reprodukčního věku (15 – 49 let), pokud by se během tohoto období neměnily míry plodnosti žen podle věku (počet dětí živě narozených ženám v určitém věku, připadajících na 1000 žen v tomto věku) a zůstaly na úrovni roku, za který je úhrnná plodnost vypočítána. Předpokládá se dále nulová úmrtnost žen během reprodukčního cyklu. Je to hodnotný syntetický, dobře srovnatelný ukazatel v čase i v území. Podle tohoto ukazatele, vypočítaného v roce 2004, by se každé ženě mělo během jejího reprodukčního období narodit 1,240 dětí. Jeho hodnota od roku 2000 roste.

Hrubá míra reprodukce udává počet dívek, které by se průměrně živě narodily jedné ženě v dané populaci v průběhu jejího reprodukčního období za předpokladu zachování plodnosti žen podle věku, zjištěné v daném kalendářním roce. Udává, jakou měrou nahradí generace dcer generaci matek, pokud odhlédneme od úmrtnosti dívek do věku matky při porodu. Čistá míra reprodukce respektuje i úmrtnostní poměry v dané populaci a vyjadřuje, kolik dívek, které by se podle hrubé míry reprodukce narodily v průměru každé ženě, by se dožilo věku matky v době svého narození.

V meziokresním porovnání se v roce 2004 relativně nejvíc dětí živě narodilo v okrese Rychnov nad Kněžnou (10,5 dětí na 1000 obyvatel), v okrese Náchod to bylo 9,5 ‰ stejně jako v průměru za Královéhradecký kraj, v okrese Hradec Králové 9,3 ‰ a nejméně v okresech Jičín a Trutnov (9,2 ‰). Průměr za Českou republiku činil 9,6 ‰.

Tab. 3.3.2 Narození

	2000	2001	2002	2003	2004	Rozdíl 2004 - 2000
Narození celkem	4 977	4 967	4 964	5 112	5 198	221
Živě narození	4 969	4 954	4 946	5 093	5 190	221
na 1 000 obyvatel	9,0	9,0	9,0	9,3	9,5	0,5
Mrtvě narození	8	13	18	19	8	-
Živě narození mimo manželství	969	1 085	1 114	1 380	1 530	561
podíl z živě narozených celkem (%)	19,5	21,9	22,5	27,1	29,5	¹⁾ 10,0
Úhrnná plodnost	1,179	1,175	1,177	1,216	1,240	0,061
Průměrný věk matky při narození dítěte	26,9	27,2	27,7	28,1	28,4	1,5
při narození 1. dítěte	24,8	25,2	25,5	26,0	26,4	1,6
Čistá míra reprodukce	0,560	0,565	0,562	0,586	0,594	0,034
Hrubá míra reprodukce	0,565	0,570	0,567	0,592	0,600	0,035

¹⁾ rozdíl 2004 - 2000 v bodech

Naprostο jednoznačný vývoj probíhal u **potratovosti**. Ve sledovaných letech nebyl úbytek počtu potratů celkem tak výrazný (2 300 v roce 2004 oproti 2 499 v roce 2000), ale např. v roce 1992 bylo potratů dvaapůlkrát více než v roce 2004 (5 671). Klesal počet jak samovolných potratů, ale v důsledku rozšíření užívání moderních antikoncepčních prostředků také především umělých přerušení těhotenství, která se v roce 2004 na celkovém počtu potratů podílela téměř 70 %. V počtu 1 558 umělých přerušení těhotenství celkem v roce 2004 bylo 93 v pořadí čtvrtých a dalších. Ze zdravotních důvodů bylo provedeno 381 těchto zákroků. Na 100 narozených dětí bylo v roce 2000 evidováno 50,2 potratů celkem (z toho 37,4 umělých

přerušení těhotenství), v roce 2003 pak 46,4 (resp. 35,4). Přes snížení počtu potratů stále jich více než polovina připadá na vdané ženy.

Druhou položkou přirozené měny, v tomto případě zápornou, je **počet zemřelých**. V roce 2004 zemřelo v kraji 5 747 obyvatel, o 52 méně než v roce 2000. Přepočet počtu zemřelých na 1000 obyvatel středního stavu se nazývá úmrtnost, a ta byla v počátečním i konečném roce sledovaného období shodná (10,5 ‰). S výjimkou roku 2003, kdy dosáhla výše 11,0 ‰, se ve všech zmiňovaných letech držela na hodnotě 10,4 nebo 10,5 zemřelých na 1000 obyvatel středního stavu. Při meziokresním porovnání byla v roce 2004 vykázána nejvyšší úmrtnost v okrese Trutnov (11,1 ‰, tj. o 0,6 bodů promile více než průměr za kraj), nejnižší pak v okrese Náchod (10,2 ‰). Úmrtnost v České republice byla v roce 2004 shodná jako v kraji (10,5 ‰). Oba výše zmíněné ukazatele jsou však příliš hrubé, je nutno brát v úvahu věkovou skladbu populace. Jestliže v letech 2000 - 2002 nejvíce zemřelých v absolutním vyjádření vykazovala věková kategorie 75 – 79 let, v roce 2003 a 2004 bylo nejvíce úmrtí zaznamenáno ve věkové kategorii 80 – 84 let. Opět to potvrzuje stále se zvyšující věk dožití. V nejvyšší věkové kategorii 95 a více let v roce 2002 zemřelo v kraji 87 osob, o rok později to bylo 112 osob a v roce 2004 o dalších 8 osob více. Největší počet mužů umírá ve věku 70 – 79 let, ženy potom ve věku 80 – 89 let. Standardizovaná míra úmrtnosti je určena pro srovnávání po odstranění vlivu věkové struktury. Odpovídá na otázku, jak by se změnil počet zemřelých, kdyby věková struktura zůstala stále stejná a změnily se jen úmrtnosti podle věku. Z níže uvedené tabulky je zřejmé, že dosahuje menších hodnot než hrubá míra úmrtnosti (úmrtnost) přibližně o 0,5 bodů promile.

Naděje dožití (též střední délka života) se v průběhu pěti sledovaných let zvýšila u mužů téměř o 1 rok, u žen přibližně o půl roku, tj. rozdíl věku dožití u mužů a žen se zmenšuje, „nůžky se nepatrně zavírají“. Přesto však ženy narozené v roce 2004 mají naději dožít se o 6 let vyššího věku než muži rovněž narození v roce 2004 (73,13, resp. 79,18 let). Ženy, kterým bylo v roce 2004 60 let mají naději dožít se věku 81,83 let, tj. o 4 roky více než v roce 2004 šedesátiletí muži (jejich střední délka života byla vypočtena na 77,80 roků).

Tab. 3.3.3 Zemřelí

	2000	2001	2002	2003	2004	Rozdíl 2004 - 2000
Zemřelí	5 799	5 805	5 713	6 014	5 747	-52
na 1 000 obyvatel	10,5	10,5	10,4	11,0	10,5	0
Standardizovaná míra úmrtnosti	9,9	10,0	9,9	10,4	10,0	0,1
Naděje dožití při narození						
muži	72,16	72,63	73,09	73,05	73,13	0,97
ženy	78,67	79,04	78,80	78,83	79,18	0,51
rozdíl (ženy - muži)	6,51	6,41	5,70	5,78	6,05	x
Naděje dožití ve věku 60 let						
muži	17,26	17,37	17,71	17,75	17,80	0,54
ženy	21,19	21,57	21,31	21,42	21,83	0,64
rozdíl (ženy - muži)	3,93	4,20	3,60	3,67	4,03	x

Pro statistické určení **příčiny smrti** je rozhodující prvotní příčina smrti, jak byla stanovena lékařem při ohledání zemřelého. Kóduje se podle Mezinárodní statistické klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů. Klasifikace je přibližně v desetiletých intervalech inovována. V současné době platí 10. decenální revize této klasifikace. V každém ze sledovaných roků zemřelo nejvíce osob na nemoci oběhové soustavy. V roce 2004 to bylo sice o 57 osob méně než v roce 2000, ale podíl 53,9 % zemřelých na tuto diagnózu z celkového počtu zemřelých v roce 2004 byl stále vysoký. V rámci této třídy nemocí oběhové soustavy umíralo tradičně nejvíce osob na cévní nemoci mozku. Druhou nejčastější příčinou úmrtí byly novotvary, které se v roce 2004 podílely na celkovém počtu úmrtí přibližně čtvrtinou. Nejvíce sebevražd bylo spácháno v letech 2000 a 2004 (95), nejméně v roce 2002 (80).

Sňatky a rozvody jsou další ukazatelé, tradičně zahrnované do pohybu obyvatelstva. V letech 2000 – 2004 sňatků ubylo jak absolutně, tak v relativním vyjádření (počtu sňatků na 1000 obyvatel). V souladu s tím, co již bylo zmíněno, tj. odsun zakládání rodin do pozdějšího věku, zvyšoval se i věk nevěst a ženichů. Za posledních pět let se zvýšil věk nevěst o 1,7 roků, věk ženichů o 1,5 roků. Od začátku devadesátých let minulého století však věk nevěst i ženichů vzrostl o 5,4 roků. Ženich starší než nevěsta byla ve všech sledovaných letech varianta častější, vyskytující se u přibližně 70 % sňatků. Zhruba tři čtvrtiny ženichů (nevěst) tvořili svobodní (svobodné), čtvrtinu rozvedení (rozvedené) a kolem 1 % byli ovdovělí (ovdovělé). Z toho vyplývá i pořadí sňatků – tři čtvrtiny ženichů i nevěst uzavíralo první manželství. V roce 2004 vstoupilo v Královéhradeckém kraji do manželství 105 ženichů a 84 nevěst jiného státního občanství než českého.

Opačný trend než sňatky zaznamenaly v posledních pěti letech rozvody. Mezi roky 2000 a 2004 jejich počet stoupl o 220. Nutno však zdůraznit, že v roce 2002 byl jejich počet ještě o 22 vyšší než v roce 2004. S přibývajícím délkou trvání manželství se podíl rozvádějících se manželství zvyšuje, v roce 2004 se manželství trávající 15 a více let podílela na celkovém počtu rozvodů 37,7 %. Ve sledovaných letech byla zaznamenána změna ve struktuře rozvodů. Relativně ubylo mladých manželství (trávajících 0 – 9 let) a vzrostl podíl déle trávajících manželství. Jako nejčastější příčina rozvratu manželství jak na straně muže, tak ženy, byly uváděny ostatní, blíže nespecifikované příčiny, následoval rozdíl povah, názorů a zájmů. Nevěra jako příčina rozvodu byla v roce 2004 uváděna necelými 5 % mužů a necelými 3 % žen. Nejčastěji jsou rozváděna manželství s 1 nezletilým dítětem, následují manželství bez nezletilých dětí, což souvisí s velkým podílem rozvodů u dlouho trávajících manželství.

Index rozvodovosti udává počet rozvodů, připadajících v daném časovém intervalu a v daném území na 100 sňatků, uzavřených ve stejném časovém intervalu a stejném území. Vypovídací schopnost tohoto ukazatele je do značné míry omezena podmínkou dostatečné stability počtu uzavíraných sňatků. Jedná se vlastně o zkreslující ukazatel, který je v rozporu s obecnou statistickou definicí indexu, protože číselník a jmenovatel jsou jak věcně, tak časově odlišné (rozvádějící se manželství byla zpravidla uzavřena v jiném než sledovaném roce, ale přepočítávají se na 100 sňatků uzavřených ve sledovaném roce). Jinak řečeno, růst indexu rozvodovosti posledních let je z velké části ovlivněn poklesem počtu sňatků ve sledovaném roce. I přes uvedené nedostatky se index rozvodovosti v praxi, a to i zahraniční, zcela běžně používá.

3.3.4 Sňatky a rozvody

	2000	2001	2002	2003	2004	Rozdíl 2004 - 2000
Sňatky	3 049	2 844	2 731	2 618	2 650	-399
na 1 000 obyvatel	5,53	5,17	4,98	4,78	4,84	-0,69
Průměrný věk						
nevěsty	27,6	28,0	28,6	29,2	29,3	1,7
ženicha	30,5	31,0	31,5	32,0	32,0	1,5
Rozvody	1 559	1 647	1 801	1 661	1 779	220
na 1 000 obyvatel	2,83	2,99	3,28	3,03	3,25	0,42
v tom podle délky trvání manželství (%):						
0 - 4 roky	20,8	20,7	21,8	20,1	19,5	¹⁾ -1,3
5 - 9 let	27,3	24,5	23,6	20,5	21,8	¹⁾ -5,5
10 - 14 let	19,4	20,4	20,4	21,6	21,0	¹⁾ 1,7
15 a více let	32,6	34,4	34,2	37,8	37,7	¹⁾ 5,1
Index rozvodovosti	51,1	57,9	65,9	63,4	67,1	x

¹⁾ rozdíl 2004 - 2000 v bodech

V porovnání s průměrem České republiky vykazovaly v roce 2004 ukazatele počet sňatků a rozvodů v Královéhradeckém kraji poněkud horší úroveň. Počet sňatků na 1000 obyvatel byl v kraji poněkud nižší (4,8‰ oproti 5,0 ‰ v ČR), počet rozvodů naopak vyšší (3,3 ‰ oproti 3,2 ‰ v ČR). Nižší rozvodovost v České republice pozitivně ovlivnily především moravské kraje s výjimkou Moravskoslezského, a dále kraje Jihočeský a Pardubický. Uvnitř Královéhradeckého kraje byla rozvodovost největší v okrese Trutnov (3,6 ‰), nejmenší pak v okrese Rychnov nad Kněžnou (2,8 ‰). Sňatků bylo uzavřeno relativně nejvíce také v okrese Trutnov (5,2 ‰), nejméně v okrese Hradec Králové (4,5 ‰).

Graf 3 Sňatečnost a rozvodovost

